

Sumirajući na kraju prethodne nalaze možemo konstatovati da apstinencija nije jednoznačan fenomen koji se može *a priori* i olako prihvatiti, ili odbacivati i osuđivati. Bez obzira na to kako je tumačimo i kakav stav prema njoj zauzimamo (da li je prisudna ili je, u manjoj ili većoj meri, stvar sopstvenog izbora), nesporna je činjenica da apstinencija i izborni apstinenci nisu pošteđeni rizika da se, iako se ne bave politikom i ne mešaju se u nju, politika bavi njima. Ipak, apstinencija, pa i apolitičnost, mogućna je i realno prisutna i u demokratiji, ali bez demokratskih institucija mi smo osuđeni na nju.

IZBORNE KOALICIJE I PROCES FORMIRANJA VLASTI

Izbori su ključna konfliktna politička igra interesa i moći u kojoj je ulog sama pozicija vlasti. Veličina uloga traži maksimalizaciju resursa i razvijenu strategiju delovanja. Uspesna izborna strategija zato povezuje i optimalizuje efekte dobrog poznavanja izbornih pravila igre, uspešnog korišćenja raspoloživih kadrovskih i materijalnih resursa, skrupulozne analize političkog tržišta i oblikovanja atraktivne i prepoznatljive izborne ponude unutar vođene izborne kampanje. Na fragmentarnim i turbulentnim političkim tržištima stratešku ulogu ima umeće sklapanja (i rasklapanja protivničkih) izbornih i postizbornih koalicija. Ishod izbora i formiranje vlasti u velikoj meri određeni su logikom i dinamikom pregovora, primenjenim pregovaračkim taktikama i, najzad, prirodom sklopljenog koalicionog aranžmana.

Pojam Koalicija (od latinske reči *colato* – udruživanje) **izražava različite oblike udruživanja dva ili više aktera sa namerom da ostvare cilj koji bez udruživanja ne bi mogli postići i koji se jasno razlikuje od interesa i ciljeva drugih aktera.**

Izborne koalicije (savezi) su izraz nastojanja političkih stranaka, i drugih političkih aktera, da izbornim udruživanjem povećaju šanse na izborni uspeh. Osnovni cilj izbornog organizovanja i udruživanja je osvajanje/održanje na vlasti, ili bar što širi, parlamentarni uticaj na nju.

Političke koalicije i stupanje u njih za svrhu i imaju: prvo, povećanje izgleda na izborni uspeh-**(pred)izborne koalicije**, a zatim iznalaženje formule za obezbeđenje parlamentarne podrške i formiranje vlade-**postizborne, vladavinske i parlamentarne koalicije.**

Koalicije u parlamentu mogu biti i oblik udruživanja opozicionih stranaka u nastojanju da ograniče, kontrolišu i obore vladu.

Osim podele po vremenu nastanka na pred i post izborne, koalicije se, polazeći od nivoa organizovanja izbora kao kriterija, mogu razvrstati na nacionalne i subnacionalne – regionalne i lokalne koalicije. Često je manevarski prostor za stupanje u različite koalicije na subnacionalnom nivou daleko širi, pa se ovi izbori koriste kao neka vrsta testa ili „probnog balona“ za moguća šira koaliciona udruživanja. No, iako je prostor elastičniji ne radi se o „moru bez obala“, tako da se „preterano kreativne“ lokalne vođe naknadno disciplinuju zbog stupanja u štetne aranžmane sa političkim rivalima.

Složenost procesa građenja vlasti i interes političkih aktera da u društvima sa brojnim i izukrštanim linijama socijalnih i političkih podela, iznađu formulu objedinjavanja koja vodi ka vlasti, predstavlja osnovni razlog razvoja koalicione teorije.

U istraživanju koalicija prisutna su dva osnovna metoda pristupa. **Prvi, polazeći od teorije igara**, nastoji da utvrdi u kojoj meri su odluke aktera koalicionih pregovora u skladu sa racionalnim odlučivanjem i ponašanjem. **Drugi, preko anketnih ispitivanja stavova građana** nastoji da utvrdi koalicioni potencijal stranaka i posledice koalicionih odluka na ponašanje birača.

Teorija koalicija, u svom širem, obuhvatnijem značenju, pored problema građenja (i održanja) koalicija, uključuje i proces stvaranja vlada i raspodele resora, kao i probleme trajnosti i stabilnosti koalicionih vlada, odnosno sam proces koalicionog upravljanja.

U tom smislu, pored pojma Coalition theories javljaju se i odrednice Government formation, odnosno Building and maintaining a government.

Izrazit interes koji se, nakon “pluralističkog šoka” u zemljama u tranziciji, javlja za teoriju koalicija, rezultat je, pre svega njenog velikog praktičnog značaja i konsekvenci.

Ona, međutim, predstavlja i ne mali teorijski i analitički izazov jer povezuje, čini središnju tačku susretanja, **tri relevantna politička procesa:**

političke participacije, pre svega partijskog organizovanja koje je, bar delom, u sferi civilnog društva i interesnog organizovanja;

dinamike međupartijskih odnosa, vezane za izbore i oblikovanje partijskog sistema kao infrastrukture vlasti i

procesa konstituisanja i funkcionisanja (državne) vlasti, odnosno vlade

Izborne koalicije

Fragmentirana partijsko-politička scena sa mnoštvom partija i nestabilizovano političko tlo, odnosno postojanje značajnih delova biračkog tela bez jasne partijske identifikacije, su osnovni razlog da političke partije prostor za povećanje šansi na izborni uspeh vide u sklapanju (pred) izbornih koalicija.

Osnovni problem sa kojim se tada suočavaju je formulisanje adekvatne koalicione strategije.

Koaliciona izborna strategija mora da sadrži bar **minimalnu zajedničku platformu i realno određen cilj izbornog okupljanja** (ulazak u parlament; izborna pobjeda). Ostvarivanje cilja pretpostavlja i precizno uređene odnose u koaliciji. Njima se zapravo smanjuju rizici od rascepa, raspoređuju troškovi i utvrđuju principi raspodele dobiti-udeo u raspodeli dobijenih mandata. Ova pitanja čine predmet i sadržaj posebnog ugovora o saradnji koalicionih partnera.¹³

Druga strana ovih aktivnosti su potezi koji se preduzimaju u cilju zastrašivanja, izolacije ili bar neutralisanja potencijalnih saveznika druge strane. Kada to nije moguće, ide se na mere unošenja razdora u redovima političkih protivnika, poput nagoveštavanja parcijalnih ustupaka i naknada za izlaženje iz suparničke stranke ili koalicije.

¹³ Sporazum o koaliciji “Zajedno”, iz septembra 1996. godine, obavezivao je članice koalicije da će “pri sastavljanju odborničkih lista po svim opštinama, gradovima i pokrajinama u Srbiji, poštovati izborne rezultate iz 1993. godine ostvarene u pojedinoj opštini, gradu ili pokrajini” (član 2), kao i da se zajednička savezna (i eventualno republička) lista sastavlja takođe na osnovu izbornih rezultata iz te godine. “Na osnovu tih rezultata, dobijeni poslanički mandati bi se podelili tako što bi SPO dobio 54% mandata koalicije, DS 41%, a GSS 5%. U slučaju da i DSS pristupi koaliciji, SPO i GSS bi dobili 50%, a DS i DSS 50% poslaničkih mandata” (član 3.). Članom 6. “članice Koalicije zajedno se obavezuju da neće ulaziti pojedinačno u izborne ili posleizborne saveze sa vladajućom strankom i njenim satelitima, kao ni sa strankama opozicije koje nisu potpisnice Sporazuma o koaliciji Zajedno”. Član 10. Sporazuma o koaliciji Zajedno propisivao je da finansiranjem izborne kampanje rukovodi zajednički štab, a da finansijsko učešće stranaka bude proporcionalno procentima na listi.)

Uspešna koaliciona strategija polazi od postojećeg rasporeda političkih snaga i važećih pravila igre – proporcionalnog ili većinskog izbornog sistema, pre svega. Raspored političkih snaga, različita specifična težina pojedinih stranaka i stranačkih blokova, i primena različitog izbornog sistema gotovo direktno određuju širinu partijskih koalicija. Ali i odnose u njima, kao i celovitost i razvijenost koalicionih platformi. U tom pogledu treba razlikovati **uže, “programske” i šire “taktičke” koalicije**. “Minimalne” koalicije jesu oblik udruživanja programski bliskih stranaka, čiji izborni savez po pravilu predstavlja uvod u trajniju političku saradnju. Široke, pravilima izborne borbe uslovljene, taktičke, ili “tehničke” koalicije programski udaljenih stranaka, za prevashodni cilj imaju održanje na, ili obaranje vlasti.

Formiranje koalicija suočava koalicione partnere sa brojnim iskušenjima. Izborne koalicije, posebno u situaciji atomizirane partijske scene i ravnoteže snaga, se teško mogu izbeći. Istovremeno koalicije, pre svega one najšire, imaju (pre) usku identifikacionu osnovu. Po brojnim, relevantnim pitanjima razlike između koalicionih partnera su često čak veće nego u odnosu na političku konkurenciju.

Ove koalicije su zato izuzetno nestabilne pa ih, i koalicioni partneri i protivnici, doživljavaju kao saveze za jednokratnu upotrebu.

Posledično, koalicioni partneri se naglašeno instrumentalno odnose prema udruživanju, nastojeći da njime što više dobiju a manje izgube. To postizanje dogovora povratno opterećuje klimom uzajamnog nepoverenja, cenkanja i optužbi za liderstvo i miniranje koalicionog aranžmana.

Razlog tome može biti i činjenica da ove koalicije, unutar svakog od potencijalnih koalicionih partnera, otvaraju, po osnovu različite procene mere prihvatljivog pragmatizma, liniju podele na fundamentaliste (programske “čistunce”) i političke oportuniste. Lideri i rukovodstva stranaka su pod unakrsnim pritiskom i dilemom: prihvatiti argumentaciju “fundamentalista” i proširiti listu preduslova za ulazak u koaliciju-time i prihvatiti rizik ostajanja izvan koalicije, i gubitka poslaničkih mandata, ili pristati na koaliciju, i po cenu gubitka identiteta. Ili mandat, ili samostalnost, odnosno u slučaju pogrešnog izbora i izbornog neuspeha, izvestan rizik od raspada stranke i gubitka pozicije u njoj.

I opredeljenje za određeni sastav koalicije, samo na bazi sabiranja predhodno postignutih izbornih rezultata, često vodi pogrešnom izboru. Predhodni odnosi između aktuelnih koalicionih partnera veoma utiču na opredeljenje birača. Deo njih će tako radije izbeći da izađe na izbore nego što će glasati za listu na kojoj je njihova partija zajedno sa dojučerašnjim ogorčenim protivnicima, odnosno partijama i ličnostima koje im ne ulivaju poverenje.

Postojanje ili odsustvo sinergetskog efekta udruživanja, odnosno prognoza da će udruživanje kumulativno doneti više glasova nego što je prost mehanički zbir pojedinačnih učinaka koalicionih partnera treba da čini jedan od osnovnih kriterija pri sklapanju koalicija. U suprotnom, bolje je na put ka vlasti ići u više užih (koalicionih) kolona.

Na drugoj strani, suprotno opredeljenje za tvrdnu, “sektašku”, doslednost je moralno hvale vredan, ali najčešće politički nedelatan čin. On stranku najčešće vuče u političku izolaciju i marginalizaciju (Stojiljković, 1998:45-46).

Optimalni izbor, unutar limitiranog manevarskog prostora, i (ne) ravnopravnih uslova izborne utakmice, pretpostavlja veliko političko umeće, studioznu analizu političkog

polja i otvorene rasprave. Na našoj (opozicionoj) političkoj sceni to, čitavu deceniju nije bila dominantna pojava. Istini za volju, rascepkane, relativno slabe i međusobno politički udaljene opozicione stranke je objektivno teško sakupiti u dovoljno široke i istovremeno koliko-toliko koherentne i jedinstvene koalicione platforme i sastave. Na drugoj, subjektivnoj strani, nepostojanje dominantne stranke i lidera, potencijalne partnere i koalicije unapred opterećuje odnosima međusobne surevnjivosti i sukoba.

Postizborne koalicije

U većini zemalja pluralističke, višepartijske demokratije glasači nemaju poslednju reč kada je u pitanju formiranje vlade. O tome se, nakon završetka izborne trke, obično odlučuje pregovorima lidera partija koje su ušle u parlament, jer veoma malo partija uspe da osvoji većinu u parlamentu. Gotovo sve jednopartijske “većinske” vlade su zapravo kreacije većinskog izbornog sistema sa relativnom većinom koji daje parlamentarnu većinu partijama koje dobijaju manje od 50% glasova.

Istraživanja recimo pokazuju da su u modernoj Evropi sve ređi slučajevi da jedna partija osvoji većinu u parlamentu, koja bi joj bila dovoljna da samostalno formira vladu. Naprotiv, koalicione vlade postaju sasvim uobičajena pojava. Tako je u evropskim razvijenim demokratijama, u periodu od 1945. do kraja veka, čak 68% vlada bilo koalicionog karaktera. Od toga 27% su bile minimalne koalicije, 32% većinske, a 9% manjinske koalicije. U svega 11% slučajeva, vladu je formirala jedna partija koja je osvojila većinu, dok je jednopartijska manjinska vlada formirana u 17% slučajeva (Koole and Mair, Woldendrop, et al 1996: 143).

Osnov za razvrstavanje postizbornih aranžmana, očito predstavljaju sastav vlade i karakter podrške (većinska-manjinska) koju partija/ koalicija na vlasti ima u parlamentu.

Po sastavu vlade možemo podeliti na jednopartijske i koalicione, a i jedne i druge mogu biti manjinske i većinske. Većina može biti minimalna, ali nisu retki ni slučajevi takozvanog “viška većine”, odnosno širokih vladavinskih koalicija.

Jednopartijske većinske, znači nekoalicione, vlade su postale retkost u modernim demokratijama, pre svega zbog toga što izborni uslovi u većini zemalja omogućavaju ravnopravni start svim učesnicima, odnosno ni jedna stranka nema toliku početnu prednost, koja bi joj donela položaj predominantne partije. Takve vlade karakteristične su za dvopartijske sisteme (Velika Britanija), kao i za period posle prvih višepartijskih izbora u postkomunističkim zemljama (Srbija, Crna Gora, Hrvatska).

Što se manjinske vlade tiče, sam pojam izgleda kao paradoks, jer podrazumeva postojanje opozicione većine u zakonodavnom telu, koja svakog časa može smeniti Vladu i ministre. Glavni razlog zbog kojeg manjinske vlade nisu neuobičajena posledica izbornih takmičenja, posebno u Zapadnoj Evropi, ima veze sa partijskom politikom. Naime, političari koji teže osvajanju vlasti, ponekad biraju odlazak u opoziciju zbog okolnosti u kojima je određene političke ciljeve bolje servirati iz opozicionih klupa, nego iz pozicije delimične i ograničene vlasti.

Opozicija može, naime, u demokratskom okviru, uticati na politiku vlade i neformalnim kanalima. Ako opozicione partije imaju jake veze sa interesnim grupama, onda interesne grupe mogu da pregovaraju i direktno sa vladom. Tako, na primer, socijaldemokratske

partije koriste sindikate, partije desnice-udruženja poslodavaca, agrarne stranke-farmerske organizacije...

Nastojeći da detektuje “prijateljsko okruženje” koje uslovljava nastojanje manjinskih vlada Von Beyme navodi: sisteme polarizovanog pluralizma; partijske sisteme sa dominantnom partijom u kojima istovremeno postoji više manjih partija sa uzajamno suprostavljenim ideološkim predznakom; sisteme umerenog polarizma u kojima nije raširena praksa koalicionih vlada, kao i sisteme u kojima su koalicioni pregovori izuzetno složeni, pa se do njihovog okončanja formira manjinska vlada (Goati,2008:75).

Kao što manjinske vlade opstaju i bez parlamentarne većine, tako neke vlade u svoj sastav mogu uključiti i stranke čiji glasovi u parlamentu nisu bitni za obezbeđivanje proste većine.

Postoji nekoliko razloga za formiranje vlada sa “viškom većine”, odnosno široke koalicije (large coalition).

Tako su, na primer, odmah po završetku Drugog svetskog rata, u mnogim evropskim zemljama formirane vlade nacionalnog jedinstva s ciljem da uključe sve delove društva u posao posleratne obnove zemlje.

Na drugoj strani, vladavina širokih saveza i foruma brojnih demokratskih stranaka i grupa, poput DOS-a u Srbiji, je izraz nestabilnih političkih prilika nakon započinjanja tranzicionih promena

Drugi razlog za formiranje ovakvih vlada može biti ustavne prirode. U većini zemalja postoje zakonske odredbe po kojima je za promenu ustava potrebna dvotrećinska većina u parlamentu.

Laver i Shepsle tvrde dalje da neka partija može biti suštinski bitna za stabilnost vlade, jer se samim njenim prisustvom u vladi šalju određeni signali u vezi nekih bitnih aspekata vladine politike. Na primer, ako neka partija, ima tvrd stav prema smanjenju javne potrošnje onda javnost smatra da cela vlada ima takav stav (Gallagher,Laver and Mair, 1995;310).

Najzad, „**velike koalicije**“ obrazuju, u situaciji izborne pat-pozicije i nemogućnosti da sa slabijim partnerima formiraju svoje uže koalicione vlade, sami ključni politički rivali – poput koalicije CDU-CSU sa SDP, predvodjene kancelarkom Merkel u Nemačkoj.

Pregovaračke logike i taktike

Sklapanje i raspad koalicija i posledične izmene odnosa snaga u parlamentu su ono što dinamizira politički život i čini ga na prvi pogled gotovo nepredvidivim. No, iza koprene prividnih, ispolitiziranih argumenata i razloga, logika borbe za vlast i nužnost izmene uspostavljenog odnosa snaga, omogućuje otkrivanje ne malog broja pravilnosti u ponašanju političkih aktera.

Primer učinjenih izbora i sudbina Nove demokratije (Liberala Srbije) kod nas dobro ilustruje bar dve takve pravilnosti. Prve, da se **sastav predizbornih i parlamentarnih, vladavinskih koalicija mogu u značajnoj meri razlikovati**, odnosno da je uobičajena praksa da se, zavisno od izbornih rezultata, dojučerašnji konkurenti udružuju kako bi formirali vladu. Pritom nisu retki slučajevi prebega iz jedne (opozicione) u drugu, postizbornu pobedničku koaliciju. Nova demokratija je bila i primer kako, u situaciji ravnoteže snaga, i male partije mogu imati značajan koalicioni i upravljački potencijal

(Sartori) jer je **koaliciona upotrebljivost malih partija političkog centra i veća od one koju imaju velike partije sa krajnjih polova političkog spektra**. No, kada u sledećem izbornom ciklusu uža koalicija ("koalicija leve" u našem slučaju) ne dobije dovoljan broj poslaničkih mesta i postane nužno formiranje vlade iza koje stoji šira koalicija, mala partija plati ceh sopstvene naknadne doslednosti. Ili, još pre, bude žrtva namirivanja računa jačih, novih partnera.

Sličnu sudbinu, ovoga puta na izborima izazvanim predhodnim raspadom velike koalicije u čijim su redovima bili (DOS), Liberali su doživeli 2003.god., odlučujući se (nevoljno) za samostalni izborni nastup.

Različiti koalicioni sastav i primenjene taktike u igrama oko vlasti uslovljene su dakle odnosom snaga i logikom usaglašavanja različitih interesnih računica potencijalnih partnera u vlasti.

Prvu, idealtipsku situaciju čini postojanje dominantne, stožerne stranke iza koje se kao lokomotive grupišu manji "koalicioni vagoni".

Najjači partner, po pravilu, teži da sačuva u svojim rukama dizgine vlasti, odnosno da pruži samo onoliko ustupaka koliko se ne može izbeći. Zato često pregovara istovremeno sa više manjih partnera kako bi ih uzajamno suprostavio i spustio njihovu cenu za ulazak u vladu. To je ujedno i razlog da se često ide i na nešto širi koalicioni sastav vlade nego što je neophodno, jer se na taj način najjači akter osigurava od ucena slabijih aktera koji, ako previše traže, mogu ispasti iz koalicije a da to ne dovede i do pada vlade.

Na drugoj strani, **slabiji akteri podizanjem svog uloga žele da naplate "svoju uslugu"**, odnosno da se osiguraju od opasnosti da posluže "kao otirač" vlasti, što bi po njih imalo ozbiljne političke posledice.

U ovoj igri unakrsnih pritisaka Lubebbert tvrdi da jasne beneficije, posebno za dominantnu partiju, mogu proizilaziti od "prolaznika" u koalicionim vladama. Kada vlada preuzme dužnost, bilo koja partija koja je ključna za potrebnu većinu, može je oboriti otkazivanjem podrške. Čak i male partije mogu ozbiljno pretiti u pokušaju da od svojih kolega u vladi izvuku ustupke, pod uslovom da su njihovi glasovi kritični za opstanak vlade. Zato jake partije, mogu izabrati da se okruže, kao slabijim štitom, slabijim "putnicima" kako ni jedna od manjih partija ne bi mogla, po formiranju vlade, imati ozbiljne zahteve, jer je svaka od njih potrošna, zamenljiva (Gallagher, Laven and Mair, 1995;310-311).

Drugu, idealtipsku situaciju čini model relativne ravnoteže snaga. Osnovna pretpostavka za nastanak ove situacije je najčešće faktičko postizborno stanje u kome ni jedna pojedinačna stranka (ili predizborna koalicija) ne raspolaže nadpolovičnim udelom u onom broju poslaničkih mandata koji omogućuje kreiranje vlade i nametanje svojih interesa, vezanih za njen sastav i strukturu.

Suprotno ranijem optiranju stožerne stranke za šire koalicije, relativno uravnotežen uticaj i snaga potencijalnih koalicionih partnera, po pravilu, vodi formiranju koalicionih **vlada minimalne pobede** (minimal winning coalition) *ili vlada minimalne koalicione veličine* (minimum size coalition).

Osnovna pretpostavka ovih koalicija jeste da su stranke gotovo isključivo zainteresovane za maksimalizovanje svoje vlasti, odnosno za što više pozicija u kabinetu. Svaka (manjinska) stranka će se, radi ulaska u kabinet, udružiti sa jednom ili više stranaka, ali samo sa onima koje su neophodne da bi vladi dale većinski status.

Iste stranke će se protiviti ulasku u koaliciju bilo koje naredne stranke, koja nije neophodna, jer bi to značilo smanjenje njihovog uloga pri podeli ministarskih pozicija u Vladi. Posebno je to interes relativno najjače stranke u koaliciji koja bi njenim širenjem ojačala potencijalnu “unutar koalicionu” opoziciju” i ušla u rizik da ostane u manjini.

Ako političke partije dakle žele da sačuvaju što veći deo vlasti za sebe, odnosno teže maksimiranju vlasti, onda sledeći teoriju koalicije minimalne pobede, realno je očekivati da vlada bude formirana na najužoj mogućoj parlamentarnoj većini.

Pri tome postoji prirodna težnja da se koalicije minimalne pobede oforme od najmanjeg broja stranaka, jer bi se time pregovori oko stvaranja koalicije lakše i brže završili, a i samu formiranu koaliciju bi bilo lakše održati. Najidealniji model ove teorije, **teorija koalicije sa najmanjim brojem stranaka**, je zato koalicija koja uključuje samo dve stranke.

Teorija koalicije minimalnog opsega – polazi dalje od stanovišta da je, pored što manjeg broja partija, mnogo lakše i logičnije stvoriti i održati i koaliciju između političkih partija koje imaju bliske programske ideje i ciljeve, nego između stranaka koje se razlikuju u osnovnim stavovima.

Sličnu poziciju sadrži **teorija koalicije minimalne povezane pobede**. Osnovna pretpostavka ove teorije je da stranke prvo pokušavaju da se povežu u najkraćem nizu (minimal range coalition), odnosno udruže unutar iste političke familije sa svojim neposrednim političkim susedima. Tek zatim postoji mogućnost da se i druge obližnje stranke priključuju dok se ne formira većinska koalicija.

Nasuprot predhodnim, **teorija koalicije moguće (izvodljive) politike** – umesto na učešće u vlasti, akcenat stavlja na izvodljivu politiku kojoj stranke daju prednost. Ako se pretpostavi da je političkim partijama stalo prevashodno do realizovanja određene politike, a ne samo do vlasti, može se zaključiti da “prava” vlast leži u zakonodavnom telu – parlamentu, a ne u vladi. U zakonodavnom telu “osnovna” stranka je od ključnog značaja – ona predstavlja središnjeg člana parlamenta i bukvalno može diktirati politiku, jer stranke ni levo ni desno od nje nemaju potrebnu većinu za bilo šta što je u suprotnosti sa njenom željom.

Majkl Lejver i Norman Šofila zato smatraju da je za formiranje kabineta (izvodljive) politike čak nebitno da li u njemu središnja stranka učestvuje ili ne. Oni, međutim, prave distinkciju između ključnih političkih pitanja i onih nešto specifičnijih i smatraju da – da bi se moglo uticati, može biti važno da se ipak učestvuje u vladi i da se bude na čelu nekog ministarskog resora. I ovaj element “može dati jak podstrek strankama, koje inače nisu zainteresovane za prateće koristi od vlasti, da se uguraju na mesto u vladinom Kabinetu” (Liphard, 2003: 139).

Na donošenje konačne odluke oko ulaska u Vladu, kao i (ne)prihvatanja ponuđenih resora u njoj, sa produžavanjem pregovora, sve više na značaju dobijaju interni pregovori između vođe i rukovodećeg kruga stranke.

Posebno su, međutim, interesantne, čak dramatične situacije u kojima izborni rezultat omogućuje istovremeno sklapanje različitih “dobitnih” kombinacija, i u kojima su različite frakcije i koalicije unutar partije pre za saradnju sa jednom ili drugom od ostalih partija u igri. Tada i interesi domaćih interesnih grupa, ali i uticajnih spoljnih aktera, mogu u velikoj meri favorizovati određenu postizbornu koaliciju.

U takvoj situaciji borba programski srodnih partija za istu izbornu klijentelu, po Panebianku, često vodi naoko paradoksalnom efektu – situaciji u kojoj su najstabilniji

savezi između ideoloških oponenta, dok savezi programski bliskih konkurenata mnogo teže opstaju (Goati,2008:91).

“Spoljnje” determinante izbora koalicionih strategija i partnera

Čak i vrsni teoretičari i analitičari često tretiraju partije koje učestvuju u formiranju vlada kao igrače u svetu bez institucija, odnosno aktere na koje se ne vrši nikakav pritisak. Sasvim suprotno, aktuelne koalicione varijante često su određene institucionalnim i vaninstitucionalnim dogovorima i ranije preuzetim obavezama. Ponekad i mali broj pritisaka može dramatično redukovati raspon opcija za partijske saveze i dovesti do preraspodele pregovaračke moći među strankama. Pritisci se odražavaju na mnoge aspekte političkih koalicija kao što su formiranje vlade, dodeljivanje portfelja, koaliciona ograničenja, kao i na sam proces koalicionog upravljanja. “Pritisak na koalicione pregovore može se definisati kao bilo koje ograničenje koje se odražava na koalicione partnere, a van je njihovog uticaja” (Strom, Budge and Laver, 1994; 308).

Ograničenja se, krajnje načelno, mogu podeliti na institucionalna, odnosno zakonska i proceduralna pravila igre, na jednoj, i vanparlamentarne i izvan institucionalne pritiske moćnih veto-grupa, na drugoj strani.

Političke partije takođe mogu utvrditi i različita unutrašnja ograničenja, kako bi što bolje učvrstile polaznu poziciju za pregovore. Primer samonametnutih ograničenja predstavljaju kako vladajuće koalicije, koje se obavezuju da nastave sa radom sve dok na novim izborima ne obnove svoju parlamentarnu većinu, tako i partije koje su se obavezale da nikad ne uđu u koaliciju s određenim rivalom. Ova ograničenja partije sebi postavljaju iz taktičkih razloga, ali ipak ona nisu ništa slabije restrikcije za moguće koalicije.

Pritom, neke partije zbog svog izrazito antisistemskeg stava mogu biti izbačene iz kombinacija za bilo koju potencijalnu vladu. U suprotnom, to može dovesti do sukoba sa političkim obavezama potencijalnih koalicionih partnera. To je, recimo, bio slučaj sa komunističkim partijama u Francuskoj i Italiji posle Drugog svetskog rata. Osim antisistemskih i partije koje asociraju na ranije režime naročito one nedemokratske, takođe su pod tabuom kad su u pitanju koalicije, što je slučaj sa bivšim vladajućim partijama u brojnim zemljama u tranziciji.

Pritisci zapravo često odražavaju ograničenja iznuđena od igrača izvan parlamentarne arene, kao što su to recimo, uticajne strane vlade. **Postoje i određene institucije i organizacije (biznis, finansije, crkve, sindikati, vojska, univerziteti)**, koje mogu održavati veze samo sa malim brojem poslanika u parlamentu, a da se, bez njihovog odobrenja i podrške, ne mogu doneti ili sprovesti neke odluke. Njih nazivamo *spoljni veto igrači* (Strom, Budge, Laver; 1994; 319).

Pritisci (ograničenja) mogu biti **tvrdi**, koji potpuno eliminišu pojedine partijske koalicije i **meki**, koji prosto čine određene koalicije više mogućim. Tvrdi ograničenja

moraju biti ujedno i specifična, mora se jasno precizirati koje koalicije su dopustive, a koje nisu. Ona moraju istovremeno biti podržana odgovarajućim mehanizmom prinude.

Dalji ograničavajući faktor mogu biti i Ustav i zakoni, pod uslovom da sadrže pravila koja se odnose na veličinu i sastav vladajuće koalicije. Od posebnog značaja su pravila vladajuće investiture koja mogu privilegovati određene partije i koalicije, pravljjenjem veštačkih prepreka za formiranje koalicije njihovim političkim konkurentima.

Za formiranje vlade značajno je i tzv. **“pravilo prepoznavanja”**, koje određuje koje će partije biti pozvane da uđu u vladu i kojim redom. Neki ustavi sadrže posebne propise u toj oblasti, dok su u nekim zemljama, utvrđeni relativno jasni dogovori oko davanja mandata za sastav vlade prvo najvećoj partiji, stranci koju predloži većina partijskih lidera ili stranci najzaslužnijoj za ostavku predhodne vlade. U nedostatku jasnih zakona prepoznavanja, šef države, može biti ovlašćen, ili obavezan, da odigra manje-više aktivnu ulogu u određivanju sastava i programa rada kabineta. U nekim zemljama (Italija, Finska) predsednik tako može uticati na izbor premijera i na izbor partija koje će ući u vladu.

Drugi tip legislativnih pravila, koji utiču na koalicione pregovore, odnosi se na **procedure raspuštanja parlamenta**. U Finskoj i Italiji, na primer, ostavka vlade retko je praćena prevremenim izborima. To je delimično i zbog toga što ovlašćenje za raspisivanje izbora u tim zemljama ima predsednik, koji će teže nego premijer posegnuti za tom odlukom.

Izborni sistem obuhvata treći tip pravila koji utiču na koalicione pregovore. Što je sistem disproportionalniji, time je veći podstrek za stvaranje predizbornih saveza. Naime, izborni zakoni ne favorizuju toliko pojedine koalicije, koliko izborne koalicije uopšte.

Funkcionisanje koalicione vlasti i faktori stabilnosti vlade

Kad se, nakon složenog procesa pregovaranja, pritisaka i (samo) ograničavanja, formira koaliciona vlada, na njenu validnost i uspeh nastavljaju dalje da utiču pravila donošenja odluka vladajuće koalicije. Postoje dva zakonodavna paketa koja se odnose na delovanje izvršne vlasti a često se prećutkuju u koalicionim pogađanjima. To su **pravila odlučivanja** vlade i pravila koja se odnose na **ostavku vlade** (Strom, Budge, Laver; 1994).

Prvi paket sadrži unutrašnja pravila odlučivanja koja mogu znatno uticati na koaliciona pogađanja. Doktrina **“kolektivne odgovornosti vlade”**, na primer, nalaže jedinstvenu politiku svim koalicionim partijama, čak i onima koje su joj se predhodno snažno protivile za parlamentarnom vladom. Ova doktrina može primorati neke stranke vladajuće koalicije da javno brane politiku koja je u suprotnosti sa njihovim uverenjima i izbornim programom.

I pravila iz drugog paketa, koja se tiču ostavke vlade, mogu uticati na očekivanu trajnost, pa i vrednost različitih koalicionih opcija. Karakteristika parlamentarnih demokratija je da vlada daje ostavku zbog gubitka podrške u parlamentu, ali da nije svaki poraz u parlamentu fatalan za vladu. Samo onaj nepoželjni ishod glasanja kome sledi **izglasavanje nepoverenja** ima taj efekat.

Sposobnost vlade da drži uzde moći ipak praktično najviše zavisi od kontinuiranog procesa cenkanja i pregovaranja partijskih vođa, jer dogovor o formiranju vlade, lako

može biti prekršen ili potpuno izmenjen. U određenom trenutku različite političke varijable ohrabre političare da formiraju vladu. Ukoliko se te varijable izmene isti političari mogu izabrati da unište vladu koju su prethodno formirali.

I pored nespornog praktičnog značaja, motivacija i ponašanje ključnih političkih aktera, kao ni pravila parlamentarne procedure, nisu ni jedini, ni osnovni faktor koji određuje stabilnost i trajnost vlade.

Oni su faktički pojavni, manifestni oblik iskazivanja **dva temeljna faktora stabilnosti vlade – njenog sastava (jednopartijski – koalicioni; većinska-manjinska vlast/vlada) i delovanja širih društvenih i političkih okolnosti** – prisustva/odsustva stanja krize društva i prateće političke i ideološke polarizacije.

Gotovo svi istraživači i analitičari koji su se bavili teorijom stvaranja koalicija i procesom građenja vlasti su došli do nalaza koji utvrđuju pravilo da su koalicione vlade, iako češće, nestabilnije od jednopartijskih, a da su većinske vlade opet stabilnije od manjinskih. U proseku, jednopartijska većinska vlada traje gotovo godinu dana duže od koalicije minimalne pobede i više od dva puta duže od manjinske vlade. Takođe, političke razlike među članovima koalicione vlade, mogu naneti jak udarac stabilnosti vlade.

Međutim, osim osobina vlada, za njihovu stabilnost bitne su i osobine političke sredine u kojoj treba da opstanu. Neke od njih podstiču stabilnost, a neke je narušavaju. **Tako, na primer, partijski sistemi sa mnogo malih partija, ili partijski sistem sa moćnom antirežimskom partijom, mogu u velikoj meri voditi nestabilnosti vlade.**

Vek trajanja vlada značajno je dakle određen, i to obrnuto proporcionalno, sa **dva faktora koja direktno doprinose kompleksnosti pregovora-podeljenošću i ideološkom polarizacijom partijskog sistema.**

Na stabilnost vlade utiču i politički šokovi. Vlada koja se činila stabilnom, može lako pasti zbog nekog skandala ili nakon smrti ključne političke figure, što se, nakon ubistva Zorana Đinđića, praktično i desilo vladi Dos-a u Srbiji.

Konačno, stabilnost vlade, naročito u uslovima svakodnevnih političkih šokova, dosta zavisi i od stanja ekonomije. Vlade su naime, po pravilu, ranjivije kada su ekonomske vesti loše. Warwick je otkrio pravilnost da povećanje stope nezaposlenosti utiče na stabilnost vlade više od bilo čega drugog. On je, takođe, utvrdio da različiti tipovi loših ekonomskih vesti prete, u nejednako meri različitim tipovima vlada.

Warwick razdvaja vlade na buržoasku administraciju centar-desnica, socijalističku administraciju centar-levica i mešavinu ove dve administracije. On je otkrio da buržoaskim i mešovitim administracijama više odgovara pretnja povećanjem nezaposlenosti, dok je socijalističkim vladama nekako “draža” pretnja povećanja inflacije.

Jedan od klasičnih modela je dao Nordhaus, prema kome **dolaskom na vlast vlada podiže nezaposlenost da bi inicirala smanjivanje inflacije, a zatim, otprilike sredinom mandata, diktira ekonomsku politiku koja vodi privredu ka smanjivanju nezaposlenosti u vreme narednih izbora.**

Time aktuelna vlast dovodi sebe u najpovoljniju poziciju u odnosu na preferencije birača. Što se ponašanja birača tiče, a posebno onih neopredeljenih, pretpostavlja se da oni pate od kratkovidosti, odnosno da uzimaju, u obzir tekuće stope ne vodeći računa o njihovim ranijim i budućim vrednostima (Gallagher, Laver and Mair, 1995: 312-321).